

Nemzetiségek és a magyar történelemtankönyvek (2.)

Kétségtelen tény, hogy nemzetiségeinket nem egyforma hosszúságú közös múlt fűzi Magyarországhoz, s közel sem azonos népelességgel és aktivitással vettek részt az ország eddigi életében. A következő táblázat egyebek mellett, azt rögzíti, hogy az adott nemzetiség mikortól van jelen hazánkban. Külön oszlopban tünteti fel, hogy a tankönyvek által tárgyalt korszakhatárok, hány tankönyvszerző számára tették volna lehetővé a nemzetiségről való adatközlést. A lehetséges tankönyvek száma után azon könyvek darabszáma következik, amelyek valóban közöltek róluk adatokat. A következő oszlop százalékban mutatja meg, hogy milyen arányban éltek az egyes kisebbségekről való adatközléssel a tankönyveket jegyző személyek, illetve kollektívák. Az adott nemzetiségről szóló utalások átlagát a táblázat utolsó oszlopaiban az összes közlési lehetőséggel bíró könyvre, valamint a ténylegesen adatközlő könyvekre is kivetítjük.

Az egyes hazai nemzetiségekre vonatkozó tankönyvi utalások

Nemzetiség:	Jelenléte Magyarországon:	Lehetséges tankönyvek száma:	Adatközlő tankönyvek száma:	Adatközlő tankönyvek aránya:	Utalások: (db)	Utalás / könyv (db)	Utalás / közlő könyvek
BOLGÁR:	IX. századtól	22	4	18,2%	8	0,36	2
CIGÁNY:	XIV. századtól	19	6	31,6%	14	0,74	2,33
GÖRÖG:	XI. századtól	20	2	10,0%	2	0,1	1
HORVÁT:	X. századtól	22	17	77,3%	117	5,32	6,89
LENGYEL:	X. századtól	22	14	63,6%	40	1,82	2,86
NÉMET:	IX. századtól	22	21	95,5%	129	5,86	6,14
ÖRMÉNY:	XV. századtól	19	2	10,5%	4	0,21	2
ROMÁN:	XIII. századtól	19	18	94,7%	151	7,95	8,38
RUSZIN:	XI. századtól	20	17	85,0%	38	1,9	1,24
SZERB:	X. századtól	22	19	86,4%	118	5,36	6,21
SZLOVÁK:	IX. századtól	22	19	86,4%	109	4,95	5,74
SZLOVÉN:	IX. századtól	22	10	45,5%	20	0,91	2
UKRÁN:	XII. századtól	19	7	36,8%	9	0,47	1,29

A legtöbb megemlézési lehetőség, értelemszerűen azoknál a nemzetiségeknél adódik, amelyek – illetve amelyek ősei – már a magyar honfoglaláskor is a Kárpát-medence lakói voltak (bolgárok, németek, szlovákok, szlovének). A következő század első évtizedeiben feljegyzett szerbek és horvátok, valamint az Árpád-ház dinasztikus kapcsolatai révén folyamatosan jelen levő – bár a többiekhez képest kevésbé jelentős számú –, a királyi udvarban betöltött pozícióik révén jelentékeny lengyel népesség is ide sorolható. E népcsoportok megemlézésére valamennyi vizsgált tankönyvnek lett volna lehetősége, mégis igencsak eltérő mértékben foglalkoztak velük. A németekről a tankönyvek 95,5%-a, a szerbekről és szlovákokról egyaránt 86,4%-a, a

Részletek a szerző „Nemzetiségeink a hazai történelemkönyvekben” című tanulmányából. Az 1. részt a Barátság előző számában közöltük

horvátokról 77,3%-a, a lengyelekről 63,6%-a, a szlovénekről 45,5%-a, a bolgárokról viszont csak 18,2%-a tett említést. Nem jutott 19-nél kevesebb lehetséges adatközlő tankönyv egyik nemzetiségnek sem, az örményekkel és görögökkel a számba jöhető tankönyveknek csak nagyjából 10%-a foglalkozott. A XIII. századtól jelen lévő románok 94,7%-os eredménye és a XIV. századtól honos cigányok (mint a mai legnagyobb lélekszámú kisebbség) 31,6%-a nem magyarázható az egy évszázadnyi különbséggel, csak – jóhiszeműen – az odafigyelés hiányával. Még szembetűnőbb a különbség, ha az összes potenciális tankönyvre vetítve, megnézzük a legmagasabb közlési átlagokat. A románok itt toronymagasan vezetnek (7,95 közlés/könyv). Őket a németek (5,86), a szerbek (5,36), a horvátok (5,32) és a szlovákok (4,95) követik. A legrosszabb pozíciót a görögök (0,1 közlés lehetséges könyvenként) foglalják el. Az örményekről szóló közlések átlaga valamivel több, mint a duplája ennek (0,21), de a bolgárok 0,36-os és az ukránok 0,47-es közlési átlaga sem sokkal rózsásabb. Amennyiben csak az utalásokat közlő könyveket vesszük figyelembe, akkor az örmények és bolgárok a szlovéneket is behozzák (mindegyikük átlaga 2-2), náluk rosszabb a helyzete a ruszinoknak (1,24) és a görögöknek (1,0). Az élen a románok mögött (8,38-as közlési átlag) helycsere következik be: az adott nemzetiségről említést tevő tankönyvekben, a róluk szóló adatmennyiség átlaga alapján a horvátok

(6,89) és a szerbek (6,21) is megelőzik a németeket (6,14), miközben a szlovákok is csaknem beérik őket (5,74). A cigányokról a tankönyvek kétharmada egyetlen szót sem írt. Ez – tekintettel a középfokú oktatásban résztvevők politikai és társadalmi környezetére – megbocsáthatatlan bűn.

Természetesen korántsem mindegy, hogy a magyar történelem szempontjából kedvező, vagy sérelmes események szereplőiként láttatják nemzetiségeinket az egyes szerzők. A következő táblázat azt kívánja szemléltetni, hogy hány alkalommal rögzítettek őket kedvezőtlen színben feltűntető adatokat, tényeket, illetve hányszor övezte említésüket kedvező szöveggörnyezet, mennyiszer írtak róluk kiemelten elismerő szavakat.

A legnagyobb elismerés, a legkedvezőbb beállítódás (+11) a lengyelekhez fűződik. Ismerve a történel-

A nemzetiségekről szóló utalások minősége

Nemzetiség:	Tankönyvek száma	utalás összesen	pozitív kontextusban	semleges kontextusban	negatív kontextusban	+/- különbség
ROMÁN:	18	151	6	131	14	- 8
NÉMET:	21	129	15	96	18	- 3
SZERB:	19	118	-	95	23	- 23
SZLOVÁK:	19	109	8	95	7	+ 1
HORVÁT:	17	117	6	97	14	- 8
LENGYEL:	14	40	12	27	1	+ 11
RUSZIN:	17	38	4	34	-	+ 4
SZLOVÉN:	10	20	2	18	-	+ 2
CIGÁNY:	6	14	-	10	4	- 4
UKRÁN:	7	9	-	8	1	- 1
BOLGÁR:	4	8	-	4	-	0
ÖRMÉNY:	2	4	-	2	2	- 2
GÖRÖG:	2	2	-	2	-	0

mi múltat ezt, akár hagyományosnak is tekinthetjük, ám összevetve a többi nemzetiséggel túlzásnak és aránytalanságnak is. Rajtuk kívül csak a ruszinok (+4), szlovének (+2) és szlovákok (+1) jutottak pozitív egyenleghez, bár az utóbbi kettő mindössze egyetlen tankönyvszerző véleményét tükrözi. Éppen ezért a negatív mérleget is csak mínusz 4-től érdemes figyelembe venni. A cigányokról (-4) románokról és horvátokról (egyenként -8) közöltek jól kedvezőtlenebbek a szerbekről írt tények (-23). Itt ugyancsak megmutatkozik a tankönyvírók felelőssége, hiszen az ellenpontosításra bőven lett volna lehetőségük, sőt ily kiugróan kedvezőtlen adatoknál kötelességük is.

A következő táblázatban azt veti egybe, hogy az egyes nemzetiségekről megjelent tankönyvi közlések miként arányulnak az adott népcsoport mai hazai lakosságban képviselt megoszlásához. A népszámlálási adatokkal szemben a kisebbségi szervezetek becsléseit tekintve alapnak, hiszen éppen a máig ható rossz történelmi tapasztalatokból adódó félelmek miatt (németek, cigányok, szlovákok), illetve a régi mérések rossz terminológiái (szlovén-vend, ukrán-ruszin közös kategóriák, s néhány délszláv népcsoport: pl. bunyevácok, sokácok labilis besorolása) miatt ezeket lényegesen valóságközelibbek. (Ezek a számadatok egyébként olyan hivatalos kormány-dokumentumokban is egyre inkább helyet kapnak, mint például a Kisebbségek Magyarországon című, a kormánybeszámolókat közzé adó kötetek.)

Hiba, ha a mai nemzetiségi arányokat figyelmen kívül hagyjuk, s akadnak nemzetiségek, amelyekről említés sem tesznek tankönyveink. A legszembeötlőbb, csaknem 50%-os negatív eltérés a cigányokkal szembeni tankönyvírói adósságot leplezi le. Érdekes, hogy a hazai németek közel 5%-os negatív

eltérése a második, bár az előzőhöz képest lényegesen kisebb. E két tény azért kell, hogy elgondolkodtató legyen, mert éppen a létszámában legnagyobb két hazai kisebbséggel szemben jelent hátrányos torzulást. A görögök, ukránok és örmények viszonylag kis negatívumai sem adhatnak feloldozást, hiszen láttuk, hogy ez úgy jött ki, hogy a legtöbb könyvben nem is foglalkoztak velük. Ez pedig aligha engedhető meg a közoktatás középső grádján. A románok és a szerbek vannak leginkább túlreprezentálva (+17,31, ill. +15,3%), de nem róluk kellene kevesebbet írni, hanem a többiekéről (különösen XX. századi létükről) többet, hogy az arány nagyjából helyreálljon.

A lefolytatott vizsgálat tanúsága szerint kiadótól és középfokú oktatási típustól függetlenül egyetlen olyan történelem tankönyv sincs forgalomban, amely tudatosan beépítené valamennyi hazai nemzetiség történelmének legfontosabb fordulópontjait törzsanyagába. A magyar kultúráról szóló fejezetekben – bár sűrűn emlegetnek nemzetiségi származású személyiségeket – olyan fejezetrész, amely tényszerűen felsorakoztatná, hogy mi mindent köszönhet a magyar kultúra az ország egykori nem magyar lakosságának egyik tankönyvben sem található. Nemcsak tudatos szemléletformálásra nem vállalkoznak tankönyvszerzőink, hanem még a számtalan kínálkozó alkalmat is elmulasztják (néha gyaníthatóan szándékosan), hogy megemlégjenek az egyes pozitív szereplőkről, hogy mely nemzetiségünk adta őket a magyar kultúrának.

Általában is jellemző, hogy amíg a magyarság számára negatívnak ítéltető nemzetiségi események rendre helyet kapnak a tankönyvek lapjain (igaz némelyikük – pl. a Jellasics-támadás – megkerülhetetlen), addig még csak kísérlet sem történik, hogy ugyanazoknak a népcsoportoknak kedvezően ható tettei is helyet kapjanak. Látható, hogy olyan elvárást, mely szerint a hazai nemzetiségek megítélését be-

Nemzetiségi arányok és tankönyvi közlések

Nemzetiség:	Lélekszámuk a kisebbségi szervezetek becslése szerint ¹	Középérték (fő)	Aránya az összes hazai nemzetiségekből (%)	Utalások az adott nemzetiségekre (db)	Arányuk az összes utalásból (%)	Eltérés a 4. és a 6. oszlop között (%)
BOLGÁROK:	5 000	5 000	0,52	8	1,05	+ 0,53
CIGÁNYOK:	400 – 600 000	500 000	51,6	14	1,84	- 49,46
GÖRÖGÖK:	4 000 – 4 500	4 250	0,44	2	0,26	- 0,18
HORVÁTOK:	80 – 90 000	85 000	8,77	117	15,42	+ 6,65
LENGYELEK:	10 000	10 000	1,03	40	5,27	+ 4,24
NÉMETEK:	200 – 220 000	210 000	21,67	129	16,99	- 4,68
ÖRMÉNYEK:	3 500 – 10 000	6 750	0,67	4	0,53	- 0,14
ROMÁNOK:	25 000	25 000	2,58	151	19,89	+ 17,31
RUSZINOK:	6 000	6 000	0,62	38	5,01	+ 4,39
SZERBEK:	5 000	5 000	0,52	118	15,55	+ 15,03
SZLOVÁKOK:	100 – 110 000	105 000	10,84	109	14,36	+ 3,52
SZLOVÉNEK:	5 000	5 000	0,52	20	2,64	+ 2,12
UKRÁNOK:	2 000	2 000	0,21	9	1,19	+ 0,98
ÖSSZESEN:	969 000	99,99	759	100		

¹ Forrás: a kisebbségi szervezetek becslése (az adatokat közli a Kisebbségek Magyarországon 1999 c. kötet)

folyásoló közlések során kiegyensúlyozottságra kell törekedni, nem fogalmaztak meg sem a kiadók, sem a lektorok.

Szomorú tapasztalat, hogy néhány alkalommal az elfogultság is tetten érhető. A legmegmagyarázhatatlanabb jelenség, hogy korunk egyik legégetőbb társadalmi problémájának – a cigánysággal kapcsolatos előítéletek – kezeléséhez, feloldásához semmiféle szellemi munícióval nem szolgálnak történelem tankönyveink. A legnagyobb hazai nemzeti és etnikai kisebbség magyarországi története szinte említésre sem kerül oldalaikon. Ha valahol tudatosan kellene formálni a felnövekvő nemzedékek tudatát, akkor éppen ez az a terület. Különösen sértik a Kerettanterv előírásait a szakiskoláknak szánt tankönyvek, ahol annak ellenére némák a cigányokról, hogy ennek az iskolatípusnak, a magyarországi nemzeti és nemzetiségi népcsoportok kapcsán, nevesítetten is kötelezővé tették a cigányokról való ismeretközlést.

A románokkal szemben élő latens előítéletek miatt is megmagyarázhatatlan az a nemtörődömség, amely – ötből egy tankönyv kivételével – még a Hunyadiak származását is eltagadja. Különösen mostohán bánik – a NAT és a Kerettanterv által is súlyozottan kiemelt – aradi vértanúkkal valamennyi tankönyv. Egyetlen egy sem akadt a megvizsgáltak között, amely felfedte volna nemzetiségi összetételüket. *A szabadságharc nemzetiségi hősei sem kapnak teret, miközben a függetlenségünk ellen feszülő nemzetiségi indulatok és politikák mindenütt részletezésre kerülnek.*

Rendkívül méltánytalanak tűnhet (az is), hogy szerzőink kettős mércével mérnek. A Kerettanterv előírásainak megfelelően nagy terjedelemben foglalkoznak a határokon túlra szorult magyar nemzetiségi lakossággal szemben tanúsított – többnyire hátrányos – román, csehszlovák és délszláv többségi magatartással (a burgenlandi tapasztalatok pedig háttérbe szorulnak), olyan fejezetet azonban, amely tételesen bemutatná a Magyarországon maradt nemzetiségek sorsának alakulását, s rögzítené az őket ért sérelmeket, egyetlen tankönyvben sincs. (A Numerus claususnak nemcsak a zsidókra nézve voltak következményei, hanem a nemzeti- és etnikai kisebbségek fiatalokra is, ám még ezt a félmondatnyi tényközlést is hiába keressük néhány e kort tárgyaló tankönyvben.) Őszintén kíváncsi lennék, hogy a NAT fejlesztési követelményi között szereplő feladatot, amely szerint a tanulónak egy magyarországi nemzetiség történetét kell nyomon kísérnie a XVIII. századtól 1914-ig, miért nem tartották szükségesnek megalapozni a vizsgált tanköny-

vek. (Jószerevével – a mozaik-hírszerzés szabályait követve – csak a horvát és valamelyest a szerb nemzetiségről lehet valamit is összeállítani. Akadnak tankönyvek, amelyekben egyes nemzetiségekről az sem derül ki az I. világháború évéig, hogy egyáltalán jelen vannak országunk polgárai között.)

A nemzetiségekről, a nemzetiségi kérdésről „általában” szóló fejezetek fontosak, s többnyire pontosak is. Mindezek azonban nem helyettesíthetik az egyes nemzetiségek hazai múltjáról szóló híradásokat.

A vizsgálat legfontosabb tapasztalata, hogy történelemtankönyveinkből egyetlen nemzetiségünkről sem alakulhat ki korrekt kép. A róluk szóló információk nincsenek egymásra építve, esetlegesen. Történelemtanításunk még nem forrta ki azokat az elemeket, amelyeket tankönyvről-tankönyvre – iskolatípustól függetlenül – szerepeltetni kell valamennyi munkában. Sem a NAT, sem a Kerettanterv előírásai nem megfelelők ebben a vonatkozásban. A népszámlálási torzításokat korrigáló becslés szerint minden tizedik magyar állampolgár nemzetiségi származású. Történelmi gyökereikről nemcsak a kisebbségi iskoláknak vannak oktatási kötelezettségei. Nemcsak nem szerencsés, hanem kifejezetten káros, hogy a róluk közvetített történelmi példák véletlenségeken múlnak. Meggyőződésem, hogy a nemzetiségi interkulturális oktatás alaptantervein túl, ezért a történelem tantárgy központi tantervi szabályozásában kellene rögzíteni (következetes egymásra építeni) mind a tizenhárom hazai nemzetiségről szóló törzsanyagot, az ezzel kapcsolatos – következetesen végiggondolt – fejlesztési követelményeket, valamint a tankönyvekben is megalapozott kompetenciákat, s minimális teljesítményeket.

Persze, hogy lehet nagyobb feladata a Társadalmi ismeretek tantárgynak is, amit azonban ismeretközlésben a történelemórákon elmulasztunk, az a későbbiekben már nem, vagy csak alig pótolható.

Jelen tanulmány más fejezetei – reményeim szerint – arra is meggyőző példákat hoztak, hogy a történelemkutatásra, s a hazai nemzetiségi kutatóintézetek tevékenységére, valamint – megfelelő forráskritika mellett – a nemzetiségi publicisztikára alapozva, már ma is együtt van minden, hogy történelemtanításunk és tankönyvírásunk mulasztásait egy szakmai konszenzus kimunkálása után, rendkívül rövid idő alatt pótolja. A tantárgy ugyanis csak így teljesítheti maradéktalanul az alap- és a kerettantervben rögzített legfontosabb céljait.